

O'RTA OSIYO TUPROQLARI VA ULARNING GEOGRAFIK TARQALISHI

Qoraboyeva Mashhura Avazbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada O'rta Osiyo tuproqlari va ularning geografik tarqalishi, O'rta Osiyoda tarqalgan tuproqlar hosil bo'lishi va unumdorlik darajasiga qarab turlarga bo'lib o'rganilishi haqida ma'lumotlar berilgan.*

***Kalit so'zlar:** cho'l tuproqlari, surqo'ng'ir tuproqlar, bo'z tuproqlar, tuproq unumdorligi, loyqa yotqizish.*

***Аннотация.** В статье приведены сведения о почвах Средней Азии и их географическом распространении, формировании почв, распространенных в Средней Азии, и их классификации на типы в зависимости от уровня плодородия.*

***Ключевые слова:** пустынные почвы, плодородные почвы, серые почвы, плодородие почв, отложение ила.*

KIRISH

O'rta Osiyoda tarqalgan tuproqlar hosil bo'lishi va unumdorlik darajasiga qarab quyidagi turlarga bo'lib o'rganiladi:

- 1) cho'l tuproqlari;
- 2) bo'z tuproqlar;
- 3) tog'-o'rmon-dasht tuproqlari;
- 4) baland tog' tuproqlari.

Cho'l tuproqlari. O'rta Osiyoning cho'l zonasi Turon tekisligini egallagan bo'lib, u shimolda qo'ng'ir tuproqli chalacho'l zonasi bilan, janub va sharq tomonlarda esa Kopetdog', Pomir-Oloy va Tyanshan tog'larining bo'z tuproqli etaklari bilan chegaralanadi.

Cho'l zonasida, asosan, sur tusli qo'ng'ir tuproqlar, taqir va taqirli tuproqlar, cho'l qumli tuproqlar va o'tloq-alluvial tuproqlar tarqalgan. Sur tusli qo'ng'ir tuproqlar qadimgi qoldiq qirlar va tog' etaklaridagi toshloq yerlarda paydo bo'lgan. Bu tuproqlar tarkibida shag'al va toshlar ko'p. Tuproq hosil qiluvchi ona jins uncha qalin emas (1-2 m), tuproq tagida shag'al qatlamlari joylashgan.

Tuproqning yuza qatlamida 0,2-0,3 foiz chirindi bor. Chirindili qatlamning qalinligi 25-35 sm. Tuproqda azot kam, ammo fosfor ko'p. Karbonat esa 5-7 foizga boradi. Bu tuproqlar, odatda, 20-30 sm chuqurlikdan boshlab sho'rlangan. Surqo'ng'ir tuproqlar unumdorligi past bo'ladi. Suv chiqarib, loyqa yotqizish, sho'rini yuvish, o'g'itlash bilan tuproq unumdorligi oshiriladi.

Taqir va taqirli tuproqlar qadimgi alluvial tekisliklarda, ayniqsa, daryolarning delta tekisliklarida, tog' etaklaridagi qiya tekisliklarda tarqalgan. Taqirda chirindi juda oz (0,3-0,7 foiz) bo'ladi. Chirindili qatlamning qalinligi 15-25 sm keladi, tarkibida azot kam.

Taqirli tuproqlar tarkibida chirindining ko'pligi (0,7-1,2 foiz) hamda chirindi qatlamining qalinroq (50 sm gacha) bo'lishi bilan taqirlardan farq qiladi. Ularning ostki qatlami yerosti suvining tarkibi va joylashishiga qarab birmuncha sho'rlangan bo'ladi.

Cho'llarning qumli tuproqlari qum bilan qoplangan tekisliklar va qumtepalarda tarqalgan. Qumli tuproqlarda chirindi va oziqa moddalar kam, biroq tegishli agrotexnika tadbirlarini qo'llash orqali bu tuproqlarning unumdorligini oshirish mumkin.

O'tloq-alluvial tuproqlar Amudaryo, Sirdaryo, Ili kabi yirik daryolarning deltalarida katta maydonlarni ishg'ol etadi. Bu maydonlar qadimdan sug'orilib, dehqonchilik qilib kelinayotganligidan yerosti suvi yuzada (1-2 m) joylashgan, ko'pincha sho'rlangan bo'ladi. Bu tuproqlarda chirindi miqdori 1-1,5 foizni tashkil etadi. O'tloq-alluvial tuproqlar ancha unumdor bo'lsada, tez sho'rlanadi.

Bo'z tuproqlar Tyanshan, Pomir-Oloy, Kopetdog' tizma tog'lari etaklarida va tog' etagidagi qiyaliklarda hosil bo'lgan. Bu xil tuproqlar tog' etaklarida dengiz sathidan 250-300 m dan shimolda 1000-1100 m gacha, janubda 1400-1500 m gacha bo'lgan balandliklarda tarqalgan. Bo'z tuproqlar mintaqasida yoz issiq bo'ladi. Tog'ga ko'tarilgan sari harorat biroz pasayadi. Yog'in ham cho'ldagidan ko'proq: bir yilda tog'ning quyi qismida 200-300 mm dan yuqori qismida 300-500 mm gacha yog'in tushadi. Bu bahori g'alla yetishtirish uchun qulay sharoit yaratadi. Bo'z tuproqlar mineral tarkibining asosiy qismini lyoss jinlar tashkil etadi.

Tog'larda yuqoriga ko'tarilgan sari tuproq tarkibidagi chirindi miqdori oshib borib, tuproq unumdor bo'la boradi. Masalan, och bo'z tuproqlarda chirindi 1,0-1,5 foiz bo'lsa, oddiy bo'z tuproqlarda 1,5-2,5 foizga boradi, to'q bo'z tuproqlarda esa 2,5-4,0 foizgacha yetadi. O'rta Osiyo o'lkasining asosiy sug'oriladigan dehqonchilik yerlari mana shu bo'z tuproqlar mintaqasida joylashgan. Tog'-o'rmon-dasht tuproqlari 1100-1400 m dan 2500-2600 m gacha balandlikda joylashgan. Daraxtsiz yerlarda eng ko'p tarqalgan tuproqlar qora tuproqsimon tog'-dasht tuproqlaridir. Bunday tuproqlarda chirindi juda ko'p (4-6 foiz), sho'rlanish bo'lmaydi, vegetatsiya davri mobaynida yer yuzasi qalin o't o'simliklari bilan qoplanib yotadi. Bu tuproqlar eng unumdor tuproqlar hisoblanadi. Odatda, bu tuproqlar mevali daraxt o'simliklari, tokzorlar bilan band bo'ladi.

Baland tog' tuproqlari. Baland tog' mintaqasi tog' yaylovlaridan iborat. Bu mintaqada 2 ta kichik mintaqada: subalp va alp mintaqalariga ajratiladi. Subalp mintaqasi tuproqlari G'arbiy Tyanshanda 2500-2600 m, Hisor tizmasida 3100-3200 m, Pomirda esa 3500 m

dan balandda tarqalgan. Alp mintaqasi tuproqlari 3000-3500 m va undan ham balandda joylashadi.

XULOSA

Tog'larda yuqoriga ko'tarilgan sari tuproq tarkibidagi chirindi miqdori oshib borib, tuproq unumdor bo'la boradi. Baland tog' tuproqlari. Baland tog' mintaqasi tog' yaylovlaridan iborat. Bo'z tuproqlar mineral tarkibining asosiy qismini lyoss jinslar tashkil etadi. Bo'z tuproqlar mintaqasida yoz issiq bo'ladi. Tog'ga ko'tarilgan sari harorat biroz pasayadi. Agar bu ma'lumotlar chuqurroq o'rganilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005).
2. Bahodirov M., Rasulov A. Tuproqshunoslik. 1975.
3. Pankov M. A. Tuproqshunoslik. 1970.
4. Rasulov A., Ermatov A. K. Tuproqshunoslik asoslari va dehqonchilik, tuproqshunoslik. 1980.
5. Худойназаров, Ф. Х. (2024). Кичик Бизнес Субъектлари Фаолиятига Инновацион Технологияларни Жорий Этиш. International scientific journal of Biruni, 3(2), 178-186.
6. Mukhitdinova, K. A., & Sayfutdinova, N. F. (2022). Status of development of innovative activities of industrial enterprises. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(5), 363-368.
7. Alisherovna, K. (2019). Investment support for the activities of motor transport enterprises and their effective utilization. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 8(2), 465-471.
8. Mukhitdinova, K. (2022). Increasing the Efficiency of Investment Activities of Automotive Enterprises. International Finance and Accounting, 2022(1), 20.
9. Botirovna, M. A. (2024). Exploring the Distinctive Features of Learning Management Systems in Enhancing Academic Writing in Higher Education. Ustozlar uchun, 57(4), 546-549.
10. Mukhitdinova, K. A. (2020). Analysis of Investment Attractiveness Of The Enterprise. Экономика и социум, (4 (71)), 73-76.
11. Musoyeva, A. B. (2021). The importance of competencies in improving the professional skills of future foreign language teachers. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(9), 89-95.
12. Валиева, Н. (2023). Туркстонда Бошқарув Тизими Адабиётлар Таҳлилида. Talqin va tadqiqotlar, 1(19).